

Skapelsen som evangeliets förståelsehorisont

En ecklesiologisk erinran

MATS ALDÉN

JOHANNA GUSTAFSSON LUNDBERG

Mats Aldén är TD i etik och stiftsadjunkt för teologi vid Lunds stiftskansli. Han disputerade 2002 med avhandlingen Samvete och samvetsfrihet. En analys av samvetskonflikter i det svenska samhället och av begreppen samvete och samvetsfrihet. Johanna Gustafsson Lundberg är docent i teologisk etik vid Lunds universitet och verksam som lektor i teologi och etik vid Centrum för teologi och religionsvetenskap. Hon har i sin forskning, bland annat i boken Medlem 2010-en teologisk kommentar (2012), analyserat utmaningar och möjligheter när det gäller frågan om vad det innebär att vara kyrka i det senmoderna samhället.

Sedan Svenska kyrkan år 2000 skildes från staten har diskussionerna om kyrkans identitet intensifierats. Kan en tidigare statskyrka, tillika majoritetskyrka, fortsätta som om inget har hänt? Svaret är förstås nej. Som fristående kyrka blir Svenska kyrkan nu tydligare ett samfund bland andra. Frågan är vilken kyrka hen vill vara.

Ett centralt drag i den samtida ecklesiologiska debatten är kritiken av det stora folkkyrkoprojektet som ett *passivt* kyrkoprojekt, passivt i betydelsen att kyrkan ensidigt, helt i folkkyrkoarkitekten Einar Billings anda, betonat att kyrkans uppgift är att förmedla och överrätta nåden. Utifrån detta har folkkyrkans förespråkare inte intresserat sig för mottagandet av nåden, vad det innebär att leva i nåden, och därmed vad det innebär att leva som kristen. ”Gud är den *aktive nådesgivaren*, människan är den *passivt mottagande* och kyrkan är *instrumentet* för att erbjudandet om denna nåd skall förmedlas till varje människa”, skriver exempelvis Jan Eckerdal och påpekar att passiva mottagare knappast bildar en engagerad gemenskap.¹ En gemensam nämnare för dem som i den samtida svenska ecklesiolo-

giska diskussionen för fram denna typ av kritik är därför att de, om än utifrån olika teologiska resurser, betonar att en samtida kyrka tydligare måste ta sig uttryck i någon form av aktiv kyrklig gemenskap, där tron inte enbart erbjuds utan även tas emot och där det anses viktigt att leva ett kristet liv. Man efterlyser en kyrka som är en social gemenskap, en ”social kropp”, med sociala praktiker som formar den enskilde kristne till just en kristen. Med inspiration av teologer från anglikansk, katolsk och anabaptistisk tradition såsom t. ex. Graham Ward, William Cavanaugh, Stanley Hauerwas och John Howard Yoder riktas intresset här mot en mer praxisorienterad kyrka. Delaktighet, handling och aktivitet blir då nyckelord i det som exempelvis Ola Sigurdson benämner som behovet av en mer kreativ receptionsteologi, där den gudstjänstfirande gemenskapen blir ett viktigt inslag.² Denna gemenskap är en gemenskap som visar på det kristna, vilket dessutom kan stå i motsats till eller behöver fungera som kritiskt korrektiv till det omgivande samhället. Mot en harmoniserad relation mellan stat och kyrka, vilket det forna statskyrkosyste-

¹ Jan Eckerdal, *Folkkyrkans kropp. Einar Billings ecklesiologi i postsekulär belysning* (Skellefteå 2012), 71.

² Se t. ex. Ola Sigurdson, *Hungerns väg. Om Gud, kyrka och mångfald* (Lund 2000) och *Kärlekens skillnad. Att gestalta kristen tro i vår tid* (Verbum 1998).

met betraktas som ett uttryck för, sätts istället en förståelse av kyrkan som motkultur eller kontrastgemenskap. Ibland innebär detta en särskild betoning av en gemenskap där man gör kristna saker eller handlingar.³ Betydelsen av en tydlig och socialt urskiljbar kyrklig gemenskap menar man syftar tillbaka till den tidiga kyrkans position som präglades av att vara i minoritet. Genom Konstantins upphöjande av kristendomen till officiell religion för hela riket på 300-talet, skedde ett närmande mellan kyrka och överhet/kejsardöme/stat där kyrkan i majoritetsposition fick en relation till överheten som successivt blev allt för intim. Kyrkan blev i detta allt mer ett medel för statens maktutövning och allt mindre en självständig enhet med möjlighet att kritisera överheten.

Vi menar att det är mycket värdefullt att nya kritiska frågor ställs till folkkyrkoprojektet. Vi tycker att den problematisering av folkkyrkan som sker i det svenska sammanhanget av teologer som exempelvis Jan Eckerdal, Patrik Hagman och Ola Sigurdson, vilka på olika sätt hämtar näring hos teologer i andra kristna traditioner än den lutherska, är väldigt viktig.

När man använder sig av teologer från andra traditioner kan dessa hjälpa en att så att säga få syn på sig själv, vilket är både kreativt och utvecklande. Samtidigt menar vi att det även finns risker med sådana utblickar som man behöver göra sig medveten om och vars konsekvenser kräver omfattande och kritisk teologisk reflektion. En sådan risk tror vi är att det som på ett plan kan se ut som en förändring av enskilda teologiska frågor, på ett annat plan de facto har konsekvenser av mer fundamental, strukturell ecklesiologisk karaktär. Sådana enskilda frågor präglar ofta på ett kvalitativt sätt även den teologiska helheten. Detta kan ske fastän man kanske vid första anblicken uppfattar förändringarna som relativt små och inte särskilt centrala. Vi bedömer att en kraftig betoning av kyrkan som gemenskap med mottagandet av nåden i centrum är ett exempel på en sådan enskild fråga som beroende på hur den utformas riskerar att få större konsekvenser för de kyrkliga fundament som

återfinns i en folkkyrklig tradition än vad själva resonemanget vid första anblick gör gällande.

I denna artikel vill vi problematisera ett sätt att tänka kyrkan som gemenskap, så som detta kommer till uttryck i till exempel Patrik Hagmans bok *Efter folkkyrkan. En teologi om kyrkan i det efterkristna samhället* (2013) och även, men i mindre utsträckning, i Jan Eckerdals avhandling *Folkkyrkans kropp. Einar Billings ecklesiologi i postsekulär belysning* (2012). Vår huvudfråga i följande text är: Vad är det som eventuellt går förlorat i en folkkyrklig tradition om kyrkan i högre grad förstås som en aktiv gemenskap, kanske rent av en motkultur eller kontrastgemenskap? Och hur ska en med detta sammanhängande förskjutning av de ecklesiologiska fundamenten i så fall värderas? Vår utgångspunkt för en sådan diskussion är ett skapelseteologiskt perspektiv. Ett skapelseteologiskt perspektiv får i en svensk samtida ecklesiologisk debatt enligt vår uppfattning stå tillbaka för en betoning av kyrkans annorlundaskap. Denna förflyttning av fokus från det skapelseteologiska till ett kyrkocentrerat synsätt uppfattar vi som problematisk även om vi inte heller ifrågasätter betydelsen av kyrkan som gemenskap.

För denna kritiska diskussion orienterar vi oss teologiskt bakåt i Svenska kyrkans egen tradition, vilken vilar på ett tankegods som enligt vår uppfattning inte tillräckligt lyfts fram i dagens debatt så långt. Det kan finnas många förklaringar till det, men vi tycker oss se en tendens, där svenskkyrkliga teologiska och ecklesiologiska grundtankar tas så för givna, alternativt har fallit i glömska, att man inte uppfattar att delar av detta fundament nu utmanas. Ett annat sätt att uttrycka detta kunde vara att ett för denna tradition specifikt skapelseteologiskt perspektiv på ett nytt sätt ifrågasätts nu också inom Svenska kyrkan. Därav andra delen i rubriken för denna text – ”en ecklesiologisk erinran”. Det innebär inte att vi utan att problematisera det önskar reproducera äldre teologi bara för att den utgör en del av traditionen. Tvärtom anser vi det viktigt att traditioner ständigt utmanas, men däremot bedömer vi det helt centralt att medvetandegöra och närmare analysera dessa utmaningar när det är fråga om mer grundläggande förändringar, vilket vi menar är fallet i de förslag om kyrkan som en

³ Patrik Hagman, *Efter folkkyrkan. En teologi i det efterkristna samhället* (Skellefteå 2013), t. ex. 216, 225.

mer aktiv gemenskap av kristna som idag framförs i debatten.

En viktig teolog i det svenskkyrkliga sammanhanget är lundateologen Gustaf Wingren (1910-2000). I egenskap av lutherforskare och bilingkännare hade han god kännedom om de teologiska och ecklesiologiska fundament som Svenska kyrkans tradition vilar på. Vi anser att Wingrens teologi kan fungera som korrelativ och alternativ till de sätt att tänka kyrka i dag som vi vill försöka problematisera. Detta gäller inte minst hans skapelseteologiska ansats, vilken inte utesluter ett kerygmatiskt perspektiv. Och det är viktigt. För Wingren var det centralt att man i förkunnelsen av ordet varken hamnade i en ensidig analys av människans situation eller en ensidig utläggning av det kristna budskapet. Dessa skulle ständigt utläggas i dialektik med varandra. I linje med detta ligger exempelvis Wingrens huvudtes i boken *Predikan*:

... i mötet mellan ordet och människorna sker det, vartill ordet och människorna var för sig bestämts. ... Ordet är framme vid det mål, till vilket det sändes ut, först då det får ingång hos människorna. Människan är framme vid den källa, ur vilken hon kan få människolivet, just då Skaparens ord når henne.⁴

Det är tankegångar av detta mer dialektiska slag som vi menar riskerar att helt falla bort alternativt riskerar att mynna ut i detaljerade ställningstaganden om den kristna gemenskapens sätt att leva. Wingren sätter Guds handlande i centrum, inte människans kunskap. Det innebär att Wingren på sitt sätt svarar mot ett behov av en praxisorienterad kyrka där livet och handlingarna är helt centrala. Det händer något med människan när ordet träffar henne.⁵ Ordet är inte teori. Gud är verksam och får saker gjorda, handlar med människan och driver henne till handling. Wingren har alltså ett praktiskt teologiskt fokus, mer än ett teoretiskt. Hans teologi kännetecknas av

⁴ Gustaf Wingren, *Predikan. En principiell studie* (Lund 1949), 1.

⁵ För att ta ett exempel: ”Det är predikans uppgift att tala om Gud och om den sataniska makten så, att varje åhörare för sig i sitt liv kan upptäcka den punkt, där kampen står och där han är fångad och bunden.” Wingren 1949, 62.

att vara hermeneutisk, mer än historisk och deskriptiv.

Vår diskussion har följande struktur: vi startar i en framställning av vad som enligt Wingren är karakteristiskt för ett skapelseteologiskt perspektiv. I relation till denna utgångspunkt diskuteras därefter innebörden i och konsekvenser av grundidén att lagen är känd av alla - kristen som icke-kristen, samt ordets funktion att påminna om lagens innebörd och upprätta människan som lever under lagen. Slutligen diskuteras vad dessa aspekter får för konsekvenser för synen på kyrkan som en aktiv gemenskap.

Skapelsen som evangeliets förståelsehorisont

”Hur skulle en möjlig ecklesiologi kunna se ut, om man ser skapelsen som evangeliets förståelsehorisont?”⁶ Så formulerade Bengt Kristensson Ugglan denna fråga vid ett symposium om Wingrens teologi och vi tar den som utgångspunkt när vi nu ska fördjupa bilden av Wingrens ecklesiologi.⁷

Genom sina lutherstudier uppmärksammas Wingren på några för kyrkan karaktäristiska drag i berättelsen om den lame som bärs fram till Jesus för att botas.⁸ När Jesus förlåtit och botat honom sänds han av Jesus själv tillbaka till de sammanhang som han kom ifrån, in i de relationer han redan var infogad i, som familj, vänner, grannar och bygemenskap. Den botade mannen har redan sin ort och plats. Han sänds tillbaka till tjänst för sin medmänniska i Guds skapelse och nu dessutom som botad och förlåten med nya resurser och förmågor. Redan som skapad och oberoende av om människan mottagit evangeliet har livet en mening.

⁶ Bengt Kristensson Ugglan i ”Nutida i perspektivet av Wingrens teologi. Inledning vid paneldebatt”, i *Tolkning och konfrontation. Ett symposium om Gustaf Wingrens teologi med anledning av hans 85-årsdag den 29 november 1995* (Lund 1996), 87.

⁷ Jfr. Bo Håkansson, *Vardagens kyrka. Gustaf Wingrens kyrkosyn och folkkyrkans framtid* (Lund 2001), 311: ”Vad kyrka är kan bara förstås utifrån skapelsetron.”

⁸ Lukas 5:17-26.

... evangeliets innersta förutsättning är, att livet är ett Guds verk, innan människan gör något utav livet, och att det därför såsom skapat, såsom framflödande ur Guds händer har mening. Synd och död är en förstörelse utav livets ursprungliga mening. Kristi ord, Kristi botanden av sjuka, Kristi död och uppståndelse bryta ner förstöraren och därmed är den ursprungliga meningen återställd. Man behöver inte göra någonting *utav* den botade – han är ju botad, frisk, han har ju redan sin plats och sin ort, där meningen ligger väntande honom. Alltså: ”Stå upp och gå hem!”⁹

Människans vardagsliv i Guds skapelse, med dess myller av arbeten och arbetsuppgifter, omsorg om äldre och sjuka, uppfostran av barn, matlagning, disk och tvätt, engagemang i samhällslivet – allt detta har en av Gud själv given mening. ”De heligas samfund pulserar och yttrar sig i de av kallelsen givna och fordrade nästanrelationerna i världen.”¹⁰ Människans vardagsliv behöver inte kristnas eller tas om hand och utformas på ett annorlunda sätt. Livet är i sig självt meningsfullt och fyllt med uppgifter för människan att ta sig an. Det är hennes av Gud givna kallelse, också den kristna människans kallelse. Därför sänder kyrkan tillbaka dem som samlats till gudstjänst till deras vardag med dess mening och uppgifter.

Men Wingren finner ytterligare väsentliga drag för kyrkosynen i den refererade evangelieberättelsen. Vi får inte höra något mer om vad som hände mannen eller om han fortsatt hade en relation till Jesus eller till den varierande och i storlek växlande grupp av lärjungar som följde Jesus. Med Wingrens ord råder det ”Tystnad om fortsättningen”.¹¹

Detta Jesu tillbakasändande av den botade ingår i ett större nytestamentligt sammanhang, som det kanske är lättare att beskriva i negativa kategorier än i positiva. ... aldrig få vi veta, hur det sedan gick med alla dessa människor, som Jesus mötte och handlade med eller talade till. ... Vi se livsöden rullas upp men stå med våra frågor om ”fortsättningen” inför ett material, som gång på gång tigger, där vi vänta oss, att det skulle tala. Denna nytestamentliga tystnad är ett vittnesbörd, som

pekar i samma riktning som ordet till den lame: ”Stå upp och gå hem”.¹²

Wingren gör här en stor poäng av att det viktiga inte ligger i ”hur gick det sen?” Detta är väsentliga och principiella drag i kyrkosynen och får konsekvenser för kyrkan i Wingrens egen tid och situation, något vi menar fortfarande är högst aktuellt. Människor kommer till Svenska kyrkan för gudstjänst, dop, konfirmation, vigsel och begravning. Ibland kan prästen följa människor genom livet och tydligt se deras relation till kyrkan och Jesus Kristus. Ibland möts de bara tillfälligt i samband med de kyrkliga handlingarna eller vid enstaka gudstjänster. Ingen vet exakt vad de som kommer till kyrkan tror och inte exakt varför de vill döpas, konfirmeras, vigas, fira gudstjänst, och till slut begravas i kyrkans ordning. Men vi vet *att* de kommer och vi vet *att* de vill. Och när de fått del av gudstjänst, sakrament och kyrkliga handlingar sänds de hem till sina andra gemenskaper och kallelser.¹³ Det är enligt Wingren som det ska vara, det är som på evangeliernas och Jesu tid.

Kyrkan som utspridd och samlad

I förlängningen av det ovan sagda lyfter Wingren fram att kyrkan har två sätt att vara kyrka på. Det ena innebär att kyrkan är utspridd i skapelsen, var och en i sin jordiska kallelse. Det andra innebär att hon är samlad till gudstjänst, undervisning, bön och lovsång. Gemenskapen i församlingen är till för att genom ordet och sakramenten rusta den kristne för sin kallelse i Guds skapelse, så att den enskilde när han eller hon lämnar församlingens gemenskap för att återgå till sina andra sammanhang i samhället, förmår att tjäna sin medmänniska, förmår att i sitt anletes svett utföra sitt kall med glädje och i frihet. Detta synsätt har två olika dimensioner som vi vill kommentera ytterligare. Dels förståelsen av ordet som något som förändrar och förvandlar den som träffas av det. Det återkommer vi till under nästa rubrik. Dels Wingrens betoning av att kyrkan är en kristen kyrka såväl när den är

⁹ Wingren 1949, 253f.

¹⁰ Wingren 1949, 249.

¹¹ Wingren 1949, XIII.

¹² Wingren 1949, 251f.

¹³ Se t ex Wingren 1949, 259ff.

utspridd i vardagen som när den är samlad. Människan ”kommer från Gud” och ”går till Gud” när hon går ”från vardagen till gudstjänsten”, och när hon går ”från gudstjänsten ut i vardagen”, då ”kommer hon också från Gud och går till Gud”. ”Hon är aldrig utanför sitt gudsförhållande, alltid inne i det, omsluten av Guds ’högra hand’ och ’vänstra hand’ på alla sidor”.¹⁴

Skapelsen och det av Gud givna och önskade liv och de sammanhang i samhällslivet som den enskilde kristne lever i till vardags utgör den bakgrund och det sammanhang som gör kyrkan begriplig och som uttrycker dess av Gud givna uppdrag och mål. Kyrkosynen vecklas ut med skapelsetanken som evangeliets självklara förståelsehorisont och bakgrund och det är bara ur det perspektivet och med den horisonten som evangelium och kyrka framträder i rätt belysning. Wingren håller samman gudstjänst, ord och sakrament och vardagslivet i samhället i Guds skapade värld och menar att denna samsyn på ett särskilt kraftfullt sätt uttryckts av Luther i hans teologi.

Knappast hos någon av det kristna budskapets förkunnare genom tiderna har en dylik samsyn av det mänskliga livet och sakramenten genomförts med en sådan kraft som hos Luther. Och därvid kommer det mänskliga aldrig i motsats till det gudomliga. Det är *Gud*, som är i dopet och nattvarden, men han är där för att giva och för att bli mottagen, han är där för att skapa: alltså får den mottagande människan liv, människoliv. Dopet leveres följaktligen i den jordiska kallelsen med dess mödor och dess motstånd. Det är just i *samhällslivet*, som dopet realiserar.¹⁵

I anslutning till Luther vill Wingren alltså hålla samman det mänskliga livet och sakramenten. Gud är verksam i båda sammanhangen och skänker liv åt människan. Dopet, och även nattvarden, realiserar i den jordiska kallelsen, i samhällslivet. I ett annat sammanhang pekar Wingren ut ”arbetsplatsen” som ”orten för dopets förverkligande”.¹⁶ Det är på denna ”ort” den enskilde kristne dör och uppstår med Kristus och

den gamla människan dränkes för att den nya ska stå upp till tjänst för medmänniskan.

Sammanfattningsvis, att den kristna kyrkan är en kristen kyrka både när den är utspridd, i vardagens kallelse, och när den är samlad påminner tydligt om en reformatorisk grundtanke, nämligen att vardagen och tjänandet av nästan har en stark teologisk signifikans också för ecklesiologin, något vi menar riskerar att komma i skymundan när samlingen och den sociala gemenskap som där kan uppstå sätts i förgrunden.

Guds verksamma ord

I följande text beskrivs vad Wingren menar är karakteristiskt för ”ordets tid” och ”kyrkans frälsningshistoriska plats”.

... den fas av frälsningshistorien, vilken vi befinna oss i, fasen mellan påsk och parusi, trons fas och ej skådandets. Dop och nattvard höra samman med *ordet*, och deras tid är ordets tid, vandrings och lyssnandets skede. Denna mellantid är kyrkans frälsningshistoriska plats. Ord och sakrament äro följaktligen konstitutiva för kyrkan.¹⁷

Wingren framhåller att kyrkans tid är tiden mellan påsk och parusi. Det är hennes plats i frälsningshistorien. Det kännetecknar kyrkan att hon är på väg framåt i tiden och utåt i rummet, att hon är sänd av Jesus Kristus. Den kristne och den kristna kyrkan lever av att ”lyssna” till Guds ord och av att vara på ”vandring” mot den yttersta tiden. Kyrkan är inte ”framme” och hon ”skådar” inte Gud. Det är ordets tid och ordet är verksamt även i sakramenten.¹⁸ Det är såddens tid och inte skördens. Det viktiga är att ordet förkunnas, inte vilka som tillhör och vilka som inte gör det. Vilka som tillhör och inte tillhör blir ”synligt” på yttersta dagen. Nu lever vi i ”ordets, osynlighetens och hörandets tid”.¹⁹ I allt detta är kyrkans öppenhet djupt förankrad i dess egenart. Och egenarten i dess öppenhet.

Mot bakgrund av den betoning av de kristna handlingarna och den kristna aktiviteten som på olika sätt gör sig påmind i kritiken av folkkyrko-

¹⁴ Gustaf Wingren, *Evangeliet och Kyrkan* (Lund 1960), 238.

¹⁵ Wingren 1949, 228.

¹⁶ Wingren 1960, 168f.

¹⁷ Wingren 1949, 220.

¹⁸ Wingren 1949, 269f.

¹⁹ Wingren 1949, 264.

arvet uppfattar vi det viktigt att påminna om hur ordet av Wingren uppfattas ha en förvandlande eller förändrande inverkan på den människa som hör detta. För att återvända till en av de fronter mot vilka denna artikel vill utgöra ett alternativ så menar Jan Eckerdal att Einar Billing betonade att Guds ord och dess erbjudande om nåd kommer i första hand. *Mottagandet* av nåden och mottagaren samt en potentiell gemenskap mellan de troende betonas inte. För att illustrera detta myntar Eckerdal det fyndiga begreppet ”eklesiologisk huvudfoting” - en figur som saknar kropp. Ordet förblir en tanke eller en abstrakt övertygelse, en huvudfoting som aldrig får kropp, det vill säga omsätts i handling och gemenskap.²⁰ Vi menar att begreppsparen huvudkropp eller ord-handling riskerar att bli ett slags oupplösliga dikotomier som leder till ett antingen eller. Mot detta vill vi åter sätta ett mer dialektiskt tankesätt som Wingrens teologi erbjuder.

I boken *Predikan* (1949) beskriver Wingren återkommande hur ordet när det träffar åhöraren har en förvandlande potential. Detta resulterar inte i annorlunda, för kristna unika handlingar, men hjälper den enskilde att bli varse skapelsens krav och att i frihet och med glädje uppfylla det. För denna artikels intresse är detta viktigt då Wingren menar att det är när evangeliet förkunnas som kyrkan blir till.²¹ Evangeliet skänker frälsning och denna innebär en återställelse av människolivet, som blivit förstört.²² ”Den, som är fri genom förlåtelsen, ”växer” visserligen, vandrar mot ”Guds avbild”, formas alltså, men det är just till *människa* han då dans.”²³ Mot bakgrund av Wingrens uppfattning om att det händer något, att Gud verkligen handlar när ordet träffar människan, uppfattar vi att kyrkan inte blir en s.k. huvudfoting, då Wingren här liksom i andra centrala teologiska frågor laborerar med ett mer dynamiskt och dialektiskt synsätt. När människan sänds ut från kyrkan bärs ”resultatet” av att människan har hört ordet eller för all del tagit emot nattvarden ut i skapelsen till ett liv i dopet och i samarbete med Gud, i bön, i

frihet och glädje. Den kristna kyrkan tar alltså plats i den sociala verkligheten, men framför allt som utspridd. Det vill säga på den plats där Gud vill att den framför allt skall vara. Allt för stort fokus på kyrkan som samlad, som social kropp, leder med andra ord till att den kristne uppehåller sig där Gud inte i första hand vill ha henne eller honom. Det är dessutom svårt och inte heller intressant för Wingren att utläsa av den enskildes handlingar vem som har varit i kyrkan och lyssnat till ordet och vem som inte har det, det vill säga att kunna utröna vem som är kristen och vem som inte är det, eller för all del vem som gör ”kristna” handlingar och vem som inte gör det.

Så långt har vi sett att Wingren låter skapelse-tanken utgöra den förståelsehorisont mot vilken evangeliet och kyrkan framträder och som sätter in dessa storheter i sitt sammanhang. Vi menar att med detta som bakgrund blir det förstäligt att Wingren med viss envishet hävdar att man inte kan börja med kyrkan eller frälsningen i Jesus Kristus utan att man måste starta i Guds ständigt pågående handlande med alla människor i sin skapelse. Därför återkommer han i sina böcker och artiklar till att teologin måste ta sin utgångspunkt i två testamenten, tre trosartiklar och fyra nyckelbegrepp: skapelse, lag, evangelium, kyrka.²⁴ Han betonar också att det finns en given ordning för hur dessa moment bör följa på varandra. Teologin måste börja i Gamla testamentet på dess första sida och starta i den första trosartikeln samt i skapelsen och lagen. Tar man sin utgångspunkt i Nya testamentet, i andra eller tredje trosartikeln eller i begreppen evangelium och kyrka kommer teologin att få slagsida. Då tenderar det att bli så att moralen härleds ur den kristna uppenbarelsen och betraktas som unik och exklusiv. För Wingren däremot har den kristna moraliska insikten ingen särställning. Just detta har betydelse för den syn på kyrkan som återfinns i den folkkyrkliga traditionen.

²⁴ *Skapelsen och lagen* från 1958 och *Evangeliet och kyrkan* från 1960, och som egentligen utgör en systematisk helhet, är uppbyggda enligt dessa systematiskt organiserande teologiska begrepp. Det framgår redan av böckernas namn och inte minst av innehållsförteckningarna. Jmf. Bengt Kristensson Ugglå, *Gustaf Wingren. Människan och teologin*, (Stockholm/Stehag 2010), 111.

²⁰ Eckerdal 2012, 278ff.

²¹ Kyrkan är den storhet, som blir till, när evangelium förkunnas i världen eller för folken. Wingren 1960, 102.

²² Wingren 1960, 12.

²³ Wingren 1949, 55.

Denna ståndpunkt är också en av grundbultarna i Wingrens föreställning om att öppenheten är karaktäristisk för egenarten. En bedömning av Wingren har varit att han skulle vara skapelseteolog i en snäv bemärkelse där skapelsetanken står exklusivt i fokus. Detta uppfattar vi som ett missförstånd. Bengt Kristensson Ugglas uttrycker detta på ett kärnfullt sätt:

Gustaf Wingrens intresse genom hela hans författarskap är frågan om den kristna trons egenart. Först när detta är sagt kan man förstå radikaliteten och originaliteten i det faktum att Wingren avfärdar varje försök att framställa kristendomens egenart på bekostnad av dess öppenhet.²⁵

I detta sammanhang vill vi följa upp vad denna öppenhet får för konsekvenser för synen på vad den kristna gemenskapen kan erbjuda i relation till andra gemenskaper. Vi menar nämligen att det i samtidens ecklesiologiska argumentation för att kyrkan i högre utsträckning ska förstås som en aktiv social gemenskap finns inslag som pekar mot att den kristna gemenskapen ger exklusiva och unika ingångar till förståelsen av vad det innebär att leva ett kristet liv i moralisk mening. Detta strider enligt vår uppfattning mot en ecklesiologi där skapelsetanken utgör evangeliets förståelsehorisont. Först diskuterar vi frågan om var människan når moralisk insikt om vad som är ett gott liv, därefter diskuterar vi gemenskapens betydelse för att nå sådana insikter.

Människans moral och den icke-exklusiva sidan av kristen tro

Människan skapas enligt Wingren av Gud och föds eller skapas in i relationer, in i gemenskaper. Det innebär att varje människa står i relation till andra människor och därmed har ett ansvar för den andre. Om vi inte tar detta ansvar erfar vi skuld. Skulden och medvetenheten om den är Guds lags verk i den enskilde människans inre. Centralt i detta lags första och andra bruk är att lagen och även skulden när vi inte lever upp till lagen är kända även för den som inte går i kyrkan. En moralisk formering, i betydelsen av

en i praxis grundad gradvis framväxande insikt i den naturliga lagen, gestaltas även i icke-kristna gemenskaper. Enligt Wingren ger Gud människor insikt om lagen och insikt om svek mot lagen som en naturlig del av livet tillsammans med andra människor i Guds skapelse. Lagen är känd för alla både hedning och troende. Det är däremot inte evangeliet. Kyrkans uppdrag är i första hand att förkunna evangeliet om Jesus Kristus, hans död och uppståndelse, och Guds förlåtelse i en värld där lagen och skulden redan är kända.

Vi vill lyfta fram som bärande drag i detta att alla människor, oberoende av vilken tros- eller livsåskådning de hör hemma inom och finner rimlig, har en insikt om vad som är rätt och gott och en viss förmåga att handla i överensstämmelse med sin insikt. Det finns inte någon möjlighet att ur ett *moraliskt* perspektiv göra skillnad på kristen och icke-kristen. Detta menar vi gäller oavsett om man för att kunna göra skillnad på kristen och icke-kristen lägger tyngdpunkten på att den kristne är pånyttfödd och en ny skapelse som i mer pietistiskt färgad teologi, eller om man lägger tyngdpunkten på att kyrkan är en gemenskap där man gör kristna handlingar som i Hagmans teologi. Vi är alla skapade och vi är alla fallna. Vi delar samma liv och den kristne har tillgång till samma kunskaper om den värld vi lever i som alla andra.

För att förstå vad kärlek till medmänniskan betyder i den konkreta situationen och vad det innebär att ha saklig omsorg om medmänniskan menar vi att vi alla involveras i en komplicerad och komplex tolkningsprocess där olika förslag till ställningstagande är fullt möjliga och där det ibland, kanske rent av ofta, är ytterst svårt att bedöma vilket som kvalitativt sett är det mest "kristna". Var och en har alltså att ta ställning, ofta med en viss osäkerhet, inför hur vi ska handla. I detta kan kyrkans gemenskap fungera vägledande men inte i betydelsen handlingsföreskrivande i någon mer detaljerad mening. Detta tydliggörs i hur Luther ser på predikans uppgift. Predikanten har, enligt Luther, att förkunna förlåtelse, men också att sporra till gärningar och kärlek till nästan. Att tron bär frukt i kärlek och goda gärningar är bindande. Predikan har i detta avseende en skapande eller inspirerande funktion. När det däremot kommer till att ge en bild av *vad* som i en viss given situation är kärlek så

²⁵ Kristensson Ugglas 1996, 80.

har predikan en rådgivande funktion. Ofta visar den upp flera olika handlingsalternativ och möjligheten till flera olika handlingssätt lämnas öppen.²⁶ I linje med detta är det i den evangeliska tradition som följer på Luther vanligt att lyfta fram en etisk frihet i det konkreta och kontextuella.

Vi menar att kärleken är dynamisk och att en mångfald av ställningstaganden är möjliga. Dock är det inte möjligt att tolka kärleken hur som helst. Det finns vad vi i anslutning till Göran Bexell skulle vilja kalla för en välgrundad kristen etik och det finns yttre gränser för vad vi, även detta i anslutning till Bexell, skulle vilja kalla för en moraliskt välgrundad kristen oenighet.²⁷ Mångfalden av livsstilar, handlingar och tänkesätt som kan bedömas som kristna är inte snävare än den växling och mångfald som den nyskapande kärleken förmår gestalta, men inte heller vidare än vad som är möjligt att tolka som i kontinuitet med den kristna kyrkans grundförståelse, livsstil och i linje med kärlekens krav.

Resonemanget ovan innebär enligt vår mening inte att den enskilde kristne eller den kristna församlingen skulle sakna resurser att göra moralinsikten tydligare och mer i riktning mot en idealmoralinsikt. Göran Bexell lyfter i sin analys av Wingrens etik²⁸ fram ett flertal moralteologiska dimensioner hos Wingren som fungerar såväl innehållsligt fördjupande och klargörande av moralens innehåll, som starkt motiverande för människans moraliska handlande. I detta framkommer en spänning mellan å ena sidan människans moraliska frihet, å andra sidan de bibliska berättelserna som vägledande.²⁹ Den moraliska poängen i dessa berättelser skiljer sig dock inte principiellt från hur lagen verkar i Guds övriga skapelse. Samtidigt skapar förkunnelsen av evangeliet en fördjupad förståelse av Guds skap-

else och lagens krav, som ur vissa synvinklar även kan uppfattas som något nytt.

När det [evangeliet] förkunnas, kommer det ändå att uppfattas som ”nytt” på grund av människans ständiga bundenhet vid det onda. ... I evangeliet möter hon bilden av ett sant mänskligt liv, som kastar ljus över människans eget av destruktionen formade liv. Principiellt är det dock ingen ny moralisk kunskap som kommer av detta, bara en påminnelse om vad människan redan vet eller kunde veta.³⁰

Den sista meningen pekar på att detta ”nya” trots allt är en påminnelse om vad människan redan vet eller kan veta. Det är ingen ny moralisk kunskap. Bexell sammanfattar denna komplexa dialektik mellan det unika och det allmänmänskliga på följande vis:

En sak är visserligen klar hos Wingren: det finns ingen speciell kristen etik, som är unik i förhållande till en human, men däremot finns det en bibliskt-kristen etik, som sammanfaller med vad människan intuitivt uppfattar som sant och äkta mänskligt.³¹

I linje med detta menar vi alltså att såväl den enskilde kristne som den kristna församlingen har resurser att klargöra och fördjupa moralinsikten och även stärka motivationen; men att vare sig den enskilde kristne eller den kristna församlingen är ensamma om att äga sådana resurser och att såväl insikt som motivation finns också hos andra människor, och ibland i än större utsträckning. Detta bör heller inte förvåna oss eftersom Gud handlar med hela sin skapelse och själv är aktivt verksam i den formering, såväl moralisk som annan, som ständigt pågår i sociala praktiker i olika sammanhang, kristna såväl som icke kristna. Tillsammans med människor av god vilja får vi därför söka oss fram till vad ett gott liv kan innebära och vi får på goda grunder räkna med en mångfald av föreställningar om detta.

²⁶Henrik Ivarsson, *Predikans uppgift. En typologisk undersökning med särskild hänsyn till reformatorisk och pietistisk predikan*; andra förkortade upplagan, (Lund 1973), 76.

²⁷Göran Bexell, *Kyrkan och etiken* (Stockholm 1992), 31ff. Se även ”En välgrundad moraluppfattning” i *Svensk Teologisk Kvarterstidskrift*, 4, 1990.

²⁸Bexell 1981, 144-180. Se i detta sammanhang särskilt s. 165-168.

²⁹Bexell 1981, 166f.

³⁰Bexell 1981, s 167.

³¹Bexell 1981, 170.

Församlingen som en av flera överlappande gemenskaper

I sin doktorsavhandling om Wingrens kyrkosyn diskuterar Bo Håkansson betydelsen av gemenskap i Svenska kyrkan i dag. Kännetecknande för Wingren är att han betonar kyrkans principiella öppenhet, vilken är grundad i såväl skapelsetanken som evangeliet, och de kristnas utspriddhet i den jordiska kallelsen. Wingren uppfattar tanken på kyrkan som en gemenskap som ett hot och menar att det finns en stark tendens hos alla grupper att sluta sig och bli exklusiva. Som kritisk infallsvinkel mot Wingrens sätt att resonera lyfter Håkansson fram att Jesus själv enligt evangelierna faktiskt samlade människor som lyssnade på hans undervisning, att de förde samtal med varandra och delade måltidsgemenskap. Dessutom menar han att människan har ett legitimt ”behov av en trygg förankring i en gemenskap”. Håkansson drar slutsatsen att det förefaller rimligt att en kyrka måste kunna erbjuda ”platser för gemenskap, fördjupning och växande” och han beskriver det som en utmaning för varje kyrka som uppfattar sig som folkkyrka ”att kombinera öppenheten med en möjlighet till en icke-exkluderande gemenskap”.³² Han menar dessutom att en kyrka som är uppbyggd på detta sätt inte behöver träffas av Wingrens kritik av den slutna gemenskapens risker och att Wingren tenderar att underskatta möjligheten till en icke-exkluderande gemenskap utifrån hans egen teologis förutsättningar.³³

Vi delar Håkanssons kritik av Wingren och finner den helt rimlig. Kyrkan i samlad form kan och bör rent av erbjuda gemenskap för fördjupning för dem som söker och längtar efter det och möjligheter till gemensamma och seriösa samtal om tro och liv. I samlad form bör kyrkan vara en plats där det allmänna prästadömet kan samla kraft inför sändningen och realiserandet av dopet i den jordiska kallelsens sammanhang. Att det faktiskt föreligger en gemenskap av människor innebär inte att det är denna, det vill säga församlingen som konstituerar kyrkan. I Wingrens, och för den delen även Håkanssons, anda menar vi att det som konstituerar kyrkan är ordet och

sakramenten. Men det är samtidigt när ordet och sakramenten når fram till människan som kyrkan uppstår.³⁴

I den samtida efterlysningen av aktiva kyrkliga gemenskaper med formerande sociala praktiker framstår församlingsgemenskapen stundtals som viktigare för moralisk insikt än andra gemenskaper. Detta uppfattar vi av olika skäl som problematiskt. Kyrkan kännetecknas med Wingrens ord av att vara utspridd och samlad. Det innebär i realiteten att församlingen är en av flera gemenskaper som en människa ingår i. En viktig gemenskap, men absolut inte den enda. Och ur många synvinklar kan det finnas andra gemenskaper som är av större betydelse, som till exempel familjen eller de nära vänner som man har sedan lång tid tillbaka. Men också andra externa gemenskaper som Amnesty, den lokala partigruppen eller fotbollsklubben. I dessa gemenskaper, såväl församlingen som de andra, möter vi bland annat sätt att förstå världen och sätt att värdera den, olika sätt att leva i såväl praxis som teori. Det finns ett ömsesidigt beroende och en ömsesidig kritisk relation mellan dessa olika gemenskaper, samt de enskilda som ingår i dem. Därför menar vi att det mest relevanta sättet att beskriva detta är att säga att en människa alltid ingår i överlappande gemenskaper. Alla dessa gemenskaper formerar oss genom sociala praktiker och ger oss vägledning i vårt sätt att vara och leva som människa och kristen, såväl i gemenskap som enskilt. Att som Patrik Hagman i relation till den kristna församlingen betona att den gemenskapen inte bara är

... en av många gemenskaper som människor deltar i, utan en gemenskap som strävar till att förverkliga ett visst sätt att leva tillsammans, en vision som har tydliga politiska implikationer på gräsrotsnivå³⁵

blir enligt vår uppfattning problematiskt. Risken finns att det skapas en förment enhetlighet, ifråga om kristen livsstil och vilka implikationer denna har för politiska ställningstaganden, där det rent faktiskt råder mångfald. Denna mångfald är det vare sig önskvärt eller möjligt att

³² Håkansson 2001, 318.

³³ Håkansson 2001, 317ff.

³⁴ Wingren 1960, 11. Jmf Håkansson 2001, 73 (not 24).

³⁵ Hagman 2013, 234.

upphäva. Det behöver inte vara ett problem att olika grupperingar inom Svenska kyrkan skapar denna typ av gemenskaper för att de anser att det är den bästa eller riktiga tolkningen av kristen tro. Att däremot hävda att det är denna typ av gemenskap som utgör kyrkan i stort eller i sig ser vi som djupt problematiskt. Vi menar att detta är ett exempel på det som i första vändan förefaller vara en enskild fråga men som vid närmare analys faktiskt har bäring på hela det ecklesiologiska fundament som Svenska kyrkan sedan lång tid tillbaka vilar på.

Vi har i denna artikel velat problematisera samtidens ecklesiologiska diskussion, där teologiska resurser hämtas från bland andra katolsk och anabaptistisk tradition. Vi välkomnar detta i betydelsen att det hjälper oss att få syn på brister, frågor och problem i den egna traditionen. Däremot är vi inte övertygade om att de tillhandahåller svaren ifråga om Svenska kyrkans fortsatta utformning och identitet. Vi ser en risk att vitalt och för luthersk tradition bärande tankegods går förlorat och har i denna artikel formulerat några punkter som exemplifierar vad vi menar står på spel. Det är för oss helt avgörande att den öppenhet som karakteriserat kyrkan i folkkyrkoarvet fortsatt bevaras och hålls levande. Som framgått ovan anser vi att öppenheten på ett intimt sätt är förbunden med egenarten i den kristna tron. Ecklesiologin behöver fortsatt utformas med skapelsetanken som evangeliets förståelsehorisont. Detta menar vi att den kyrkosyn som uppfattar kyrkan som en formerande social gemenskap riskerar att tappa bort och därmed löper risken att bli exklusiv och relativt sluten. Det är mot en sådan slutenhet som Wingrens betoning av Guds verk med och genom alla människor, kristna såväl som ickekristna, formuleras. Guds handlande omfattar även den människa vars levnadsöde, efter till exempel dopet, förblir okänt för kyrkan och dess

representanter. I sitt liv ställs människan ständigt inför att på olika sätt visa saklig omsorg om sin medmänniska. Exakt hur denna omsorg ska gestaltas ger den kyrkliga gemenskapen inte någon detaljerad vägledning om. Däremot, eftersom kyrkan regeras av evangeliet, kännetecknas kyrkan som samlad framförallt av att människan som kommer tyngd av ansvar och skuld, upprättas och befrias. Kyrkan är nämligen till för "att göra det lättare att andas".³⁶ Den befrielse och frihet som den kristne får del av när kyrkan samlas bär hon eller han med sig ut från samlingen till sitt i Guds skapelse givna sammanhang.

Det är naturligtvis inte första gången Svenska kyrkan utsatts för kritik som utmanat dess ecklesiologiska grundsyn. Under första halvan av 1900-talets växte en form av högkyrklighet fram som hade ett visst stöd, om än reserverat, från flera tunga akademiker och kyrkoledare, inte minst Yngve Brilioth. När han blev ärkebiskop 1950 skrev han om denna rörelse i sitt herdebrev:

Det kan dock icke fördöljas, att man stundom måste känna sig tveksam, om det hos den nya högkyrklighetens ledare alltid finnes en tillräckligt klar blick för vad som kan förenas med den reformerade svenska kyrkans ande och väsen, vad som kan smälta in i dess egendomliga, för oss dyrbara atmosfär.³⁷

Vi har det bestämda intrycket att man i varierande utsträckning kan säga något liknande om dem som driver den ecklesiologiska debatt vi försökt bemöta i denna artikel. Blicken för vad som är förenligt med de teologiska och ecklesiologiska fundament som Svenska kyrkan vilar på är inte alltid helt klar och vi menar att den reformerade Svenska kyrkans ande, väsen och atmosfär, som så många finner dyrbar, faktiskt står på spel.

³⁶ Gustaf Wingren, *Rättfärdiggörelse av tro: fem lutherska morgonböner* (Stockholm 1978), 21.

³⁷ Yngve Brilioth, *Herdabrev till Uppsala ärkestift* (Stockholm 1950), 79.

Summary

In this article, an ecclesiological idea articulated within a contemporary Swedish ecclesiological discourse on the Swedish Lutheran Church is critically examined: the idea of the church as a community of the active, as opposed to one of a more passive majority. The Swedish Lutheran church lacks, according to e.g. Patrik Hagman and Jan Eckerdal, both the theological resources and the tradition to develop these kind of active communities, which is why these authors draw their inspiration from catholic and anabaptistic theological thinking. From the standpoint of a theology of creation, as formulated by Gustaf Wingren, we address four aspects of the Swedish Lutheran Church which we believe to be endangered by the idea of the church as a community of the active, and the unsettling of which, accordingly, may constitute a shift of the Swedish Lutheran Church's deeply rooted ecclesiological fundamentals. These are: 1. the meaning of the word; it's important status in the Lutheran tradition and the transformative potential of the word when it is heard, 2. the notion of the church as both scattered and gathered and the theological significance and basic relevance of everyday life in Lutheran tradition, 3. the church's position on the nature of moral insight and the notion of the law as accessible to all humanity, and finally 4. the recognition of church community as characterized by plurality. Our overall conclusion is that the controversy growing out of the activity/minority and passivity/majority accounts of the community of the Swedish Lutheran Church has several far-reaching implications involving the basic foundations of the church itself.